

De syv dyder

– historien om et stukktak

Av Kari Telste

I den gamle Bysamlingen dannet det store stukktaket «De syv dyder» en himling over det første rommet. Dydene tro, kjærlighet, håp, rettferdighet, visdom, styrke og måtehold var framstilt som kvinnefigurer omgitt av en rik ornamentikk med blomster, frukter og fugler. En liten etikett daterte det til ca. 1650, og fortalte at det kom fra Dronningens gate 15 og var laget av Jens Jensen Vind. Lite er kjent om det utover disse knappe opplysningene. Taket «De syv dyder» skal være med videre i den nye utstillingen. Jeg vil derfor forsøke å finne ut hvilken historie som skjuler seg i taket.

GAMLE GÅRDER STÅR FOR FALL

I årene etter 1900 ble en rekke av de gamle gårdene i kvadraturen i Kristiania revet eller modernisert. Norsk Folkemuseum fikk noen travle år med å vurdere hva som kunne reddes av kultur- og bygningshistorisk interesse. Slik fikk museet sikret interiører og bygningsdeler – ja, hele bygninger – for ettertiden. I 1918 var turen kommet til den store departementsgården i Dronningens gate 15, som nå måtte vike for nytt posthus.

I Kirkedepartementet prydet gipstaket *De syv dyder* statsrådens værelse. Departementsgården besto egentlig av to separate gårder, og Kirkedepartementet holdt til i den eldste. I årenes løp var gården fra omkring 1640 blitt sterkt ombygd. Konservatorene fra Folkemuseet fant likevel flere interessante bygningsdetaljer. Mest verdifullt var et par utskårne kalktak, begge fra omtrent samme tid. Det største forestilte dydene, det andre de fire årstider.

I *Gamle Christiania-Billeder* (1893) beskriver Alf Collett gårdens «rigt forsirede Gibstage» som vitnet om fordums glans. Taket i ett av de staselige værelsene hadde medaljonger i særdeles vakker stukktaturarbeid der de fire årstider var framstilt ved guder og gudinner i landlige scener. I kirkestatsrådens hjørneværelse var taket «prægtigt dekorert med kvindelige Figurer». Og over hans bord svedde tilfeldigvis «Retfærdighedens Gudinde med Vegtskaalen i den ene og Rettens Sverd i den anden Haand». Også de andre kvinnefigurene har attributter som gjorde dydene gjenkjennelige for datidens mennesker: Tro holdt et kors i hånden og bok i fanget, kjærlighet var omgitt av barn, håp hadde et anker, visdom to slanger og et par fugler, styrke en søyle og måtehold blandet vann og vin i to krukker.

I sin beskrivelse plasserer Collett dydene i hjørneværelset mot Tollbugata. Grunnplanen som ble tegnet før gården ble revet tyder på at statsrådens værelse lå i første etasje. Taket med dydene er avlangt, og ser ut til å passe inn i dette store og rektangulære værelset. Et tilsvarende rom i annen etasje er avdelt i flere mindre rom og må være ombygd.

Folkemuseets konservatorer antok at begge tak var laget av den samme som hadde stått for stukktaket *De fire verdensdeler* som museet i 1917 hadde sikret seg fra Kongens gate 5. Dette taket var datert 1662, og var ifølge årsberetningen (1916–17) skåret i kalk blandet med hår fra kyr. Under lå et tommetykt lag av leire og på dette igjen forskallingsbord, som var spikret til bjelkene. Takets tykkeste partier var festet til forskallingen med

Stukktaket *De syv dyder* over renessanserommet i Bysamlingen. Bildet gir et inntrykk av hvordan taket er inndelt i felter mellom kalkede takbjelker. Foto: Norsk Folkemuseum.

svære spiker: «Man har først slaat spikerne i, derpaa er kalken slaat rundt disse og tilslut er figurer og ornamenterskaarne oppe under taket».

Taket fra Kongens gate 5 var det første stukktaket som ble overført til museet. Nå fulgte de to fra Dronningens gate 15. Det ble antatt at disse var noe eldre, trolig fra 1650-årene, men likevel yngre enn selve gården fra omkring 1640. For å finne ut mer om disse takene og hvem som fikk satt dem opp, må vi gå tilbake i gårdens historie.

EN SKISSE AV GÅRDENS HISTORIE

Før gården i Dronningens gate 15 ble overtatt av staten og kirkedepartementet, var den eid av Katedralskolen i Christiania. Skolen holdt til her fra 1719 til 1823. Etter 1814 måtte elever og lærere hvert tredje år vike plassen for storting og lagting som møtte henholdsvis i skolens nye auditorium og bibliotek-

Departementsgården i Dronningens gate 15 besto av to store bygninger. På dette fotografiet fra 1868 ser vi Kirkedepartementets gård på hjørnet av Tollbodgaten. Gården var oppført omkring 1640. Finansdepartementets gård på hjørnet av Prinsens gate var fra 1714. Stortings- og lagtingssalen som var i bruk fra 1814 var plassert i Kirkedepartementets gård, i en fløy i bakgården. Begge saler ble overført til Folkemuseet, henholdsvis i 1914 og 1917. Museet valgte også å ta vare på gården fra 1714 (Finansdepartementet). Den ble gjenreist på museet i 1928, og er i dag Farmasihistorisk museum. Foto: O. Wæring/Norsk Folkemuseum

sal, begge i en nybygd fløy. Før Katedralskolen flyttet inn, var gården eid av enken Karen Nielsdatter Toller. Hun var på den tiden Christianias rikeste kvinne, en stor eiendomsbesitter og skipsreder. Gården var hennes medgift da hun i 1680-årene inngikk ekteskap med general Caspar Herman Hausmann.

Karens far, Niels Toller d.y., hadde overtatt gården etter lagmannen i Christiania, Wittiken Huus, som døde i 1668. Wittiken Huus flyttet antakelig inn i gården i 1653. I oktober dette året giftet han seg med Kirsten, datter av lagmann Niels Hansen. Huus var tidligere samme år blitt utnevnt som vikar for sin kommende svigerfar, og overtok lagmannsambetet i 1655 etter svigerfarens død. Niels Hansen hadde vært lagmann i Christiania siden 1631. Sannsynligvis var det han som oppførte gården,

antakelig i årene mellom 1637 og 1640.

Lagmannens nye gård hadde inngang fra Tollbugata og var plassert i kvadraturen – den nye byen i mur som reiste seg nord for Akershus slott i årene etter bybrannen i 1624. Dronningens gate ble den gang kalt Strandgaten, ettersom den strakte seg langs sjøen. Selv om grunnen var dårlig, ble det likevel raskt oppført en rekke store murgårder i dette strøket, som på 1600-tallet ble karakterisert som byens beste. De fleste nye gårdene hadde svungne, trappede gavler i nederlandsk renessansetil. Lagmann Niels Hansens gård hadde en slik gavlmot Dronningens gate, men den forsvant omkring 1800 i forbindelse med en større ombygging av Katedralskolen.

TIDSROM - BORGERSKAP OG EMBETSSTAND 1600 - 1914

Norsk Folkemuseum arbeider med den store kulturhistoriske utstillingen om borgerskap og embetsstand 1600–1914 med arbeidstittel *Tidsrom* og planlagt åpning i 2019. Den skal erstatte tidligere utstillinger i bygget som fra 1914 har vært kjent som *Bysamlingen*. Dette bygget er nå under rehabilitering.

Utstillingens overordnede mål er å vise borgerskapets og embetsstandens betydning for framveksten av det moderne Norge. Den dekker et tidsrom med store endringer både for enkeltmennesker og samfunn. Disse endringene speiler seg i Folkemuseets brede og unike samling av gjenstander fra borgerskaps- og embetsstandsmiljø i Norge. Samlingen forteller om kultur- og kunnskapsutveksling over landegrensene og på tvers av sosiale skillelinjer. Vi ønsker å sette søkelyset på enkeltmennesker som gjennom sine mange små handlinger skapte nye forutsetninger for fremtiden. I stadig samspill med verden utenfor var de del av større globale og transnasjonale forbrukstrender, idéstrømninger og prosesser.

Rettferdighet utstyrt med vektskål og sverd, som i billedlige framstillinger er kjennetegn på denne dyden.

Foto: Anne-Lise Reinsfelt/Norsk Folkemuseum

OPPUSSING PÅ 1600-TALLET

Folkemuseets undersøkelser av gården i Dronningens gate 15 gjør det mulig å forestille seg hvordan Niels Hansens nye gård kan ha sett ut innvendig. Da de to stukktakene ble demontert, ble det klart at de var yngre enn selve gården. Under dem fantes nemlig eldre tak. De syv dydene var skåret i kalk, en dyd i hvert felt, mellom kalkbelagte takbjelker. Det andre taket med årstidene var også inndelt i felter, men uten synlige bjelker. Under dette taket fantes originale rødmalte bjelker og grønne takbord. I flere andre rom var det også malte tak under nyere tak, men her hadde bjelkene som regel vært grønnmalte og takbordene røde.

De malte takene fra gårdens første tid var altså raskt blitt

byttet ut med stukktak. Men var dette gjort av den gamle lagmannen? Mer sannsynlig er det at svigersønnen Wittiken Huus og datteren Kirsten ville sette sitt preg på gården da de flyttet inn, antakelig etter bryllupet i oktober 1653. Men de bygningshistoriske undersøkelsene tyder på at de nygifte ikke nøyde seg med nye stukktak, de dekorerte også veggene på nytt.

Lag på lag med panel og tapet, helt ned til bindingsverk og fakkmur, ble avdekket. Det eldste laget viste at innerveggene under de fargerike originaltakene opprinnelig hadde vært kalket og deretter malt eller hvittet. Fargene var for det meste blå, røde eller gule, og nesten overalt var det malte brystninger i benkehøyde. Slik må altså Niels Hansens stuer ha sett ut.

Interessant er det at i ett av gårdens mange værelser kom det fram dekorasjoner som antakelig var gjort samtidig med at stukktakene ble satt opp. De opprinnelige hvitmaltene veggene med røde brystninger var blitt overmalt med brede striper, avvekslende med blå og gulrød bunn. Stripene var dekorert med stiliserte blad og blomster, på den blå bunnen malt med hvitt og på den gulrøde med lysegult. Nederst var det malt en grå brystning med en rød list i overkant. Dermed kan vi anta at Wittiken Huus og hans Kirsten allerede i 1650-årene hadde pusset opp gården innvendig med stukktakk og dekorasjoner på veggene.

STUKKTAK – EN NY MOTE

Ved midten av 1600-tallet var det blitt mote med hvite tak skåret ut med figurer og relieffer. Tak som er bevart fra Christiania fra denne tiden vitner om at eierne av de store gårdene – Dronningens gate 15, Kongens gate 5 og flere i Rådhusgaten og Tollbugaten – fornyet sine saler og stasstuer med stukktak i siste mote. En forutsetning var at det fantes en håndverker på stedet som behersket kunsten å skjære ut stukktak med slike frodige dekorasjoner.

Den som peker seg ut er dønnikmesteren Jens Jensen Vind. De fleste tak som fortsatt er bevart, er tilskrevet ham. En «dønniker» drev med kalkpuss og hvittet murvegger med kalk. Eierne av de nye murgårdene hadde nok behov for en dønniker som kunne hvitte veggene med kalkpuss, slik det opprinnelig var blitt gjort i Dronningens gate 15, men Jens Vind behersket åpenbart langt mer enn kalkpuss.

Jens Jensen Vind var en av mange utenlandske håndverkere og kunstnere som ble engasjert i forbindelse med en storstilt ombygging av Akershus slott, satt i gang i 1635. I sin håndverkshistorie skriver Reidar Kjellberg og Hilmar Stigum at i saler, gemakker og sengekammer for kongen, dronningen og prinsen, i «fruerstuer» og jomfrutårnet, ble takene «dønniket med adskillige figurer av kalksniderarbeide». Vind arbeidet på Akershus slott fra 1637 til midten av 1650-årene, hvor han ifølge kunsthistorikeren Gustav Storm fylte slottets tak med historier, frukter, engler og løvverk. Kanskje var det tilsvarende historier eierne av de nye gårdene i Christiania ønsket seg?

Arbeidene på Akershus slott falt sammen med oppbyggingen av kvadraturen i det nye Christiania. Det var først etter 1635 at utbyggingen skjøt fart. Derfor er det grunn til å tro at utenlandske håndverkere leid inn på Akershus slott også var med på å bygge kvadraturen, og at det dermed åpnet seg nye muligheter og et større marked for disse håndverkerne. Jens

På eldre prospekter og malerier av Christiania ser vi skip som har ankeret opp foran husrekker prydet med høye, flotte gavler. Dette prospektet av Mathias Anton Dalager viser byen sett fra Ekeberg i 1822. I Dronningens gate 15 var gavlen på dette tidspunktet erstattet av Katedralskolens nye inngangsparti, prydet av klassiske søyler. Foto: Haakon Michael Harris/Norsk Folkemuseum.

Vind kom til en by der hans håndverkskunnskaper snart ble etterspurt, og kirkebøkene viser at han etablerte seg med familie i byen. I manntallet 1661-1663 er han fortsatt registrert som bosatt i Christiania.

Trolig hadde Jens Vind et rikt forråd av forelegg for de motivene han skar ut. Tegninger, kobberstikk og mønstrebøker ble fra slutten av 1500-tallet utarbeidet av gravører i Antwerpen, og dannet forelegg for kunstneriske framstillinger. Slike forelegg har ganske sikkert sirkulert blant dønnikere og stukkatører i hele Europa. Gårdeierne i Christiania hadde tydeligvis flere motiver å velge mellom: dyder, verdensdelere, årstider, men også fabeldyr. Et interessant spørsmål er hva valg av dydene som motiv kan fortelle om Wittiken Huus.

EN MERKVERDIG MANN FRA ULLENSVANG

Wittiken Huus hadde en uvanlig bakgrunn til lagmann å være. Han skal være født på gården Hus i Kinsarvik i Ullensvang omkring 1610, trolig noen år tidligere. Han het egentlig Viking Gundersen, og var sønn av en bonde. På 1600-tallet var det svært uvanlig at bondesønner arbeidet seg opp og fram i verden på denne måten. Forklaringen kan være at Jørgen Brockenhuus, lensherre til Halsnøy kloster og Hardanger len, hjalp ham fram. Allerede i august 1625 ble den unge Viking registrert som student ved Universitetet i Rostock, der han valgte å studere rettsvitenskap. I protokollen er han innført som «Wittikinus Gutherus Hussius Norwegus», derav fornavnet Wittiken som han senere brukte.

Portrett av Wittiken Gundersen Huus (ca. 1610-1668), malt av ukjent kunstner. Foto: Oslo museum.

Detaljer fra tre av feltene i stukkaket *De syv dyder* der frukter, fugler, blomster og blader er skåret ut.

Foto: Ukjent fotograf/Norsk Folkemuseum

Studieårene i Rostock skulle legge grunnlaget for en eventyrlig karriere for den unge bondesønnen. Da han i 1631 vendte hjem, kom han til Halsnøy kloster som huslærer hos Brockenhuus. Femten år senere, i 1646–1648, var han hovmester for stattholder Hannibal Sehested på Akershus slott, sannsynligvis med overoppsyn for Sehesteds husholdning. Ellers i 1640-årene ser det ut til at han reiste rundt i Europa som hovmester for unge adelsmenn, blant annet for sønnene til Brockenhuus. Betegnelsen hovmester kan i denne sammenhengen forstås slik at han sto for de unge adelsmennenes oppdragelse og utdanning. Fra sin spede ungdom hadde altså Wittiken Huus beveget seg i samfunnets aller øverste sirkler.

På reisene i Europa fikk han anledning til videre studier ved anerkjente universiteter i Nederland og Frankrike. Han ble 19. august 1641, 30 år gammel, innskrevet ved universitetet i Leiden, samme dag som «Georgius» og «Hermannus Bielke, Nobilis Norwegus», på henholdsvis 22 og 20 år. Alle tre var studenter i politikk. Jørgen og Herman var sønner av Norges kansler, adelsmannen og godseieren, Jens Bjelke. Året etter var Wittiken Huus ved universitetet i Orléans. Dette universitetet hadde spesialisert seg på jus, og var vel ansett over hele Europa. Det var altså en høyt kvalifisert rettslærd mann som i 1653 overtok embetet som lagmann i Christiania.

HVORFOR VELGE DE SYV DYDER?

Ute i Europa hadde Wittiken Huus ganske sikkert som hovmester for unge adelsmenn vært i herskapsutsmykket med prektige stukktak. Fra tiden som hovmester på Akershus var han nok også velkjent med de nye stukktakene skåret ut av Jens Vind. Men hvorfor velge motivet *De syv dyder*? Svaret kan være så prosaisk som at taket i hans hjørneværelse hadde syv felter mellom bjelkene og da passet det rett og slett med syv dyder. Vel så sannsynlig er det at valg av motiv har sammenheng med lagmannens fremste oppgave: å dømme mellom rett og urett.

Lagmannen var dommer på lagtinget som var ankeinstans for underrettene i byen og på landet. Lagtinget ble satt til faste tider fem ganger i året, men kunne ved behov tre sammen mellom hovedsesjonene. Her var stattholderen og kansleren, borgermesteren og byens rådmenn representert. Foruten lagmannen besto retten av lagrettemenn, rekruttert blant byens borgere, men lagtinget var først og fremst lagmannens domstol. Lagmannen ble ofte oppnevnt til kongelige kommisjoner, og dessuten jevnlig rådspurt av sorenskrivere.

Lagmannens nye tak må ha inspirert ham i hans handlinger. Dyden rettferdighet med vektskål og sverd var plassert i midten, flankert av de kristne dyder (tro, kjærlighet og håp) på en side, og antikkens kardinaldyder (visdom, styrke og måtehold) på den andre. Platon så kardinaldydene som standsspesifikke, men samtidig allmenngyldige. Rettferdighet bandt de tre andre dydene sammen, og overvåket at alle i samfunnet fikk det som tilkom dem og ingen fikk for stor eller for liten plass.

Samlet sett var alle dydene viktige påminnelser for lagmannen. De kristne dyder viste til bibelens ord som et viktig fundament i rettstradisjonen. Dyden visdom minnet om å ta kloke avgjørelser i vanskelige og uoversiktlige saker. Videre måtte han ha styrke til å stå opp for lovens ord og mot til bruke den på rett måte. Måtehold var en oppfordring til ikke å bli fristet til grådighet og egoisme. Ikke minst gjaldt det nok for partene i rettsstvister å vise moderasjon og besindighet når store eiendommer og beløp sto på spill. Dydene som svevde i lagmannens tak dannet tankefigurer både for grunnleggende moralske prinsipper og hvordan forholdet mellom individ og samfunnet ideelt sett skulle ordnes.

EPILOG – PRAKTISKE TRIUMFER

Et tankevekkende spørsmål er hvordan flytte 250 år gamle tak på 30 – 40 m² fra gårder i kvadraturen og ut til Folkemuseet? Tre årsmeldinger nevner arbeidene med stukktakene fra Kongens gate 5 (1916–17) og Dronningens gate 15 (1917–18 og 1918–19), men uten å omtale selve overføringen til Folkemuseet. Den er så vidt nevnt i museets 50-årsberetning der flyttingen av det skjøre materialet betegnes som «en triumf for Aalls praktiske talent».

Et oppslag i Aftenposten, lørdag morgen 25. mai 1919, gir innblikk i hvordan dette ble gjort i praksis. Bysamlingen hadde vært stengt i ett år mens de «gamle berømte kalktag» fra Kirkedepartementet og Kongens gate 5 kom på plass i utstillingene, det første i renessanserommet og det andre i barokkrommet. Allerede under oppførelsen av den nye museumsbygningen som sto ferdig i 1914 hadde museet beregnet hvordan disse to takene skulle passes inn nettopp i disse to rommene.

Aftenposten fikk vite at det hadde vært ganske enkelt å demontere taket *De syv dyder* fra Kirkedepartementet. Det var lett å komme til både ovenfra og nedenfra, og taket kunne skjæres fra hverandre og tas ned i hele stykker. Da var utfordringen større i Kongens gate 5. Ettersom gården ikke skulle rives, kunne man bare komme til nedenfra. Løsningen ble å klistre en mengde silkepapir oppunder taket, for deretter å sage det ned felt for felt. Med stor forsiktighet lyktes det å få løsnet taket. Til alt hell viste kalken seg å være svært sterk. Vanskeligere var det å få

takene på plass på Folkemuseet, men også dette gikk bra.

Nå var arbeidet fullført på en «udmerket maade», og Aftenpostens journalist kunne ikke oppdage en eneste skjøt. Folkemuseet kunne dermed i mai 1919 med brask og bram gjenåpne sin Bysamling med nye attraksjoner og innredninger. Hundre år senere – i 2019 – vil publikum igjen kunne beundre de gamle takene og undre seg over 1600-tallets bildeverden, tankefigurer og håndverksteknikker.

Kari Telste er førstekonservator i kulturhistorisk seksjon på Norsk Folkemuseum.

LITTERATUR OG KILDER

- Andenæs, Ulf 2017. 1600-tallets dyder og synder. Slik har vi nordmenn endret oss. Aftenposten historie nr. 2-2017
- Arstal, Aksel og Carl Just 1966. *Oslo byleksikon*. H. Aschehoug & Co. Oslo.
- Bricka, C. F. 1881. Danske og Norske immatrikulerede ved Universitetet i Leyden 1574–1674. *Personalhistorisk Tidsskrift*, 2. Bind. København
- Collett, Alf 1889. Gaarde Mandtal udi Christiania 1661. *Særtryk af Personalhistorisk Tidsskrift. Anden Række. IV. Bind*. København
- Collett, Alf 1893. *Gamle Christiania-Billeder*. J. W. Cappelens Forlag. Christiania (s. 84, 98-99)
- Kjellberg, Reidar 1945. *Et halvt århundre. Norsk Folkemuseum 1894 – 1944*. Johan Grundt Tanum, Oslo
- Kjellberg, Reidar og Hilmar Stigum 1936. *Det norske håndverks historie fra senmiddelalderen til nyere tid*. Grøndahl & Søn. Oslo (s. 115-116).
- Kjos, Torgeir 2012. Dronningens gate 15. *Museumsbulletinen 4/2012*
- Kolltveit, Olav 1963. *Odda, Ullensvang og Kinsarvik i gamal og ny tid. Bygdesoge I*. Odda, Ullensvang og Kinsarvik Bygdeboknemnd (s. 343)
- Lange, Chr. 1850. Matrikel over norske Studerende ved Rostocks Universitet 1419–1690. *Norske samlinger I*. Feilberg og Landmark. Christiania

Lokalhistoriewiki

- Karen Toller: https://lokalhistoriewiki.no/index.php/Karen_Toller (lest 19.12.2016)
  - Lagmannen: <https://lokalhistoriewiki.no/index.php/Leksikon:Lagmannen> (lest 03.02.2017)
  - Niels Hansen Hammer: https://lokalhistoriewiki.no/index.php/Nils_Hansen_Hammer (lest 19.12.2016)
  - Niels Toller d.y.: https://lokalhistoriewiki.no/index.php/Niels_Toller_den_yngre (lest 19.12.2016)
  - Wittiken Gundersen Huus: https://lokalhistoriewiki.no/index.php/Wittiken_Gundersen_Huus (lest 19.12.2016)
- Norsk Folkemuseums årsberetninger: 1916-1917 (s. 7), 1917-1918 (s. 8), 1918-1919 (s. 6-10)
- Olafsen, Alf O. 1907. *Ullensvang. En historisk-topografisk Beskrivelse af Ullensvangs Herred*. I kom. Hos C. Flor. Bergen (s. 344-346)
- Oslo domkirke, Ministerialbok 1, 1748-1704, f. 6, 30. *Digitalarkivet*: <https://media.digitalarkivet.no/view/653/20> (lest 20.12.2014)
- Roede, Lars 2001. *Byen bytter byggeskikk. Christiania 1624–1814*. Doktorgradsavhandling, Arkitektøgskolen i Oslo
- Sprauten, Knut 1992. Oslo bys historie. Bind 2. Byen ved festningen fra 1536 til 1814. J. W. Cappelens forlag. Oslo
- Store norske leksikon, hovmester: <https://snl.no/hovmester> (lest 03.02.2017)
- Storm, Gustav 1901. *Akershus Slot fra 14de til Midten af 17de Aarhundre*. J. M. Stenersen & Co's Forlag. Kristiania (s. 114,123, 127)
- Syde, Henrik 2009. *Måtehold i grådighetens tid*. Cappelen Damm. Oslo (s. 13-21)
- Telste, Kari 2015. Verden i Christiania – et stukktak fra 1662. *Museumsbulletinen 3/2015*
- Wikipedia, Orléans: <https://no.wikipedia.org/wiki/Orl%C3%A9ans> (lest 25.01.2017)

Renessanserommet i Bysamlingen, slik det var innredet i 1975. I store trekk var innredningen den samme som ved gjenåpningen av Bysamlingen i 1919. Foto: Bjørg Disington/Norsk Folkemuseum.